

wijziging van het beroepsprofiel. Inventariseren alleen volstaat niet meer. Archivarissen zijn vandaag meer en meer, al of niet gewild, heuse cultuurmanagers die volop naar buiten treden met hun archief. **Tina Vanhoye** (Erfgoedcel Mechelen) toonde aan dat een weloverwogen communicatiestrategie hierbij onontbeerlijk is. Een archief dat meer naamsbekendheid wil, moet eerst stilstaan bij enkele cruciale vragen: wie zijn we, bij wie willen we bekender worden en welk doel willen we bereiken met die grotere naamsbekendheid? Eens er op basis daarvan meetbare doelstellingen zijn, kan men een gedetailleerd communicatieplan opstellen. Belangrijk daarbij is voldoende tijd nemen en proefpersonen gebruiken. Uiteindelijk volgen de uitvoering van het communicatieplan, de evaluatie en eventuele bijsturing.

Duidelijkheid over het profiel en de doelstellingen is ook essentieel voor de sponsoring. Dit bleek uit de lezing van **Els Flour** (Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis). Bedrijven zijn heel begaan met hun imago en sponsoren enkel instellingen die daar goed bij aansluiten. Het komt er voor archieven dan ook op aan goed na te denken over wat ze willen en wat ze een bedrijf in return kunnen bieden. Vooral op het vlak van pr zijn er mogelijkheden. Bedrijven willen iets bijzonders voor hun mensen en zijn vaak ook geïnteresseerd in geschiedenis. De cultuursector in het algemeen en archieven in het bijzonder bieden kansen op dat gebied: een receptie in een historisch pand, rondleidingen, ... Creativiteit is hierbij een sleutelwoord. Ook menselijke contacten zijn van groot belang. Potentiële sponsors stellen een persoonlijk aanspreekpunt met voldoende tijd erg op prijs. Dit geldt op elk moment, ook tijdens en na het gesponsorde evenement. Sponsordossiers vragen dus een weldoordachte, professionele aanpak met voldoende tijd en middelen. Hoewel er op het Europese vasteland op dat vlak geen grote traditie bestaat, liggen daar nieuwe kansen voor het archiefwezen.

Dieter Viaene, archivaris Stadsarchief Mechelen
dieter.viaene@mechelen.be

met mondjesmaat opvraagbaar is, maar in grote mate vrij circuleert langs de wereldwijde snelwegen van het internet en voor iedereen toegankelijk is? Wat betekent dit voor de architectuur van de bibliotheek als gebouw en hoe kan hedendaagse architectuur hier een meerwaarde bieden?

V.l.n.r. Sofie De Caigny (CVAA-VAl), Karen Latimer (IFLA), Dirk De Meyer (UGent) en Wouter Van Acker (UGent). Foto: Francis Vlieghe.

In september 2008 werd deze vraag al breed aangesneden op de VVBAD-studiedag 'Focus op het gebouw', maar een aantal kunstbibliothecarissen van OKBV vroeg zich af of het eigen karakter van kunst-, architectuur- en museumbibliotheken geen specifieke architecturale aanpak vereist. Kunst- en museumbibliotheken in Vlaanderen zijn doorgaans kleinschalig, bezitten heel gespecialiseerde en vaak rijke erfgoedcollecties en maken meestal deel uit van een grotere instelling, zoals een museum of een (kunst)onderwijsinstelling. Rekening houdend met een dergelijke inbedding, waarbij architecturale keuzes niet altijd bij de bibliotheek liggen, is het boeiend om stil te staan bij de manier waarop deze bibliotheken hun taak in de 21ste eeuw kunnen blijven vervullen en de wijze waarop hedendaagse architectuur daarvan een wezenlijk onderdeel kan uitmaken. Daarom organiseerde OKBV de studiedag 'De kunst van het bouwen: de architectuur van de (kunst)bibliotheek in de 21ste eeuw'.

Het evenement vond plaats in het gerenoveerde gebouw van de ModeNatie in Antwerpen, waar in 2003 al een studiedag over dit thema doorging. Dit liet toe projecten die toen in de steigers stonden, te evalueren. Tegelijkertijd werden nieuwe vragen opgeworpen. Het programma van de dag bestond uit twee grote onderdelen. In de voormiddag lag de klemtoon op een abstracte benadering van de architectuur van de kunstbibliotheek, gezien vanuit een historisch, toekomstig en theoretisch perspectief. In de namiddag werd de praktijk van het hedendaagse bibliotheekbeheer in de kunstbibliotheek, en hoe die zich verhoudt tot de hedendaagse architecturale oplossingen, vanuit vier concrete cases bekeken. Twee architecten stelden nieuwe projecten voor en twee bibliothecarissen beschreven vanuit heel concrete praktijkvoorbeelden de architectuur van de kunstbibliotheek waarin zij werken.

Studiedag OKBV 10 maart 2009 Architectuur van de (kunst)bibliotheek in de 21ste eeuw

De ontwikkelingen in de informatiesector van de laatste 20 jaar hebben het traditionele westerse systeem van kennisopbouw en -overdracht grondig gewijzigd, indien niet volledig op zijn kop gezet. Daarbij werd en wordt de functie van de bibliotheek in vraag gesteld. Wat kan de bibliotheek nog betekenen, als informatie niet meer op papier wordt opgeslagen in een afgesloten ruimte waar ze slechts

Wouter Van Acker, doctoraal onderzoeker aan de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw van de Universiteit Gent, beet de spits af. Hij plaatste de huidige problematiek van digitale informatiestromen, die grote ruimtelijke gevolgen heeft omdat de informatie loskomt van de bibliotheek als gebouw, in een historisch kader. Vanuit de studie van de Belgische informatietheoreticus Paul Otlet (1868-1944) toonde hij treffend aan dat de discussie over de 'echte' tastbare bibliotheek en de virtuele bibliotheek geen nieuw gegeven is. Rond de eeuwwisseling al koesterde men de droom om 'alle kennis' in een virtuele bibliotheek te verzamelen. Daarbij lag de klemtoon in de eerste helft van de 20ste eeuw op de informatie zelf, en op de systemen om die te klasseren. Lang leefde de idee dat wanneer informatie bevrijd zou zijn van haar materiële vorm, ze voor iedereen beschikbaar zou zijn en dus emancipatorische effecten zou genereren. De parallel met vandaag is snel getrokken: ook nu wordt algemeen aangenomen dat de virtuele informatiestroom kennis voor iedereen beschikbaar stelt, terwijl de praktijk aantoonde dat dit een naïeve veronderstelling is. De rol van de bibliothecaris en van de bibliotheekarchitectuur zijn dus ook in het digitale tijdperk niet uitgespeeld.

Als tweede spreker gaf professor **Dirk De Meyer**, eveneens verbonden aan de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw van de Universiteit Gent, een boeiende dwarsdoorsnede van de geschiedenis van kunst- en architectuurbibliotheken. Daarbij legde hij telkens verbanden met de hedendaagse architectuur en het gebruik van deze bibliotheken. Hij belichtte de institutionele verschuiving van private collecties in de 17de en 18de eeuw naar openbare (kunst) bibliotheken in de 19de eeuw en had daarbij specifieke aandacht voor de belangrijke architecturale en ruimtelijke gevolgen van deze evolutie. De Meyer ziet een parallel met de huidige problematiek van virtuele datastromen die eveneens de architectuur van de bibliotheek grondig transformeren. Hij stelt zich in deze context overigens kritische vragen bij de, in zijn ogen vaak naïeve, ontwerpen van de huidige generatie architecten om de nieuwe tendensen in de bibliotheekwetenschap al te letterlijk ruimtelijk te vertalen. De Meyer maakt zich ook de fundamentele bedenking dat inhoud en drager van de informatie niet probleemloos uit elkaar te trekken zijn. Zeker voor kunst- en architectuuronderzoekers is het een cruciale meerwaarde om met originele exemplaren te kunnen werken. Het materiële van het boek, de tekening of het plan blijft ook in het digitale tijdperk een unieke betekenis dragen. De culturele en erfgoedwaarde van de bibliotheken moeten in het architectonisch ontwerp van deze instellingen dus evenveel aandacht krijgen als de digitale evolutie.

Tot slot sprak de keynote speaker **Karen Latimer**, architectuurbibliothecaris en secretaris van de IFLA Library Buildings & Equipment Standing Committee, over hedendaagse tendensen in bibliotheekarchitectuur. In haar lezing beklemtoonde ze het belang van een complementaire samenwerking tussen de (kunst)bibliothecaris en de architect, zonder dat zij zich daarbij elkaars vakgebied toe-eigenen. Het

publiek, dat grotendeels uit bibliothecarissen bestond, gaf ze vooral de raad om van bij het begin bij de planning betrokken te zijn en open te communiceren met architecten over het dagelijks gebruik en de noden van de collectie, en over de wensen van de lezers en werknemers van de bibliotheek. Daarnaast wees Latimer op de sociale betekenis die een bibliotheek kan vervullen. Ze illustreerde deze stelling met opvallende internationale voorbeelden waarbij de bibliotheek tot een icoon van een wijk uitgroeide. Daarbij leek ze de verschillende opdrachten die kunst- en architectuurbibliotheken hebben ten opzichte van openbare bibliotheken, buiten beschouwing te laten. Haar lezing bevatte wel een uitgebreid overzicht van alle aspecten van de bibliotheekarchitectuur waarmee men rekening moet houden bij een (ver)bouwproces. In die zin was deze lezing de meest praktische en directe van de voormiddag, die werd afgesloten met een panelgesprek onder leiding van Sofie De Caigny, verbonden aan het Centrum Vlaamse Architectuurarchieven (CVAa) van het Vlaams Architectuurinstituut (VAi).

In dit gesprek kwam vooral het dilemma naar voor of de kunstbibliotheek een 'space of books' dan wel een 'space of information' moet zijn. In Latimers visie weegt de tweede optie door. Volgens haar evolueert de rol van de bibliothecaris naar die van mediator tussen bronnen die vrij en digitaal beschikbaar zijn, maar waarvan een groot deel van het publiek niet de kennis heeft om de kwaliteit van de informatie in te schatten.

De Meyer was het daar niet helemaal mee eens. Voor hem blijft de kunstbibliotheek bovenal een 'space of books' waar gespecialiseerde informatie wordt aangeboden die vaak digitaal niet beschikbaar is. Parallel daarmee beklemtoonde hij nogmaals de erfgoedwaarde van de collecties van kunstbibliotheken en de eigenheid ervan, die daardoor specifieke programma-eisen stelt aan het architecturale kader van deze bibliotheken. Dit vormde een mooie inleiding voor het verdere programma, waarin meerdere hedendaagse bibliotheken werden besproken vanuit het standpunt van de gebruikers en ontwerpers.

Over de middag leidde bibliothecaris **Dieter Suls** de bezoekers mee naar de ruime, vernieuwde bibliotheek van het ModeMuseum, op de tweede verdieping van het 19de-eeuwse hoekgebouw van de ModeNatie. Bij het ontwerp van de leeszaal heeft architecte Marie-José Van Hee rekening gehouden met de studenten van de Antwerpse Mode Academie, die in hetzelfde gebouw gehuisvest is: er zijn ongeveer 30 zitplaatsen en enkele studiecellen voorzien. Verder is de leeszaal heel sober gehouden, met een tijdschriftenwand en enkele rekken met referentiewerken. Dat maakt de zaal ook bruikbaar voor lezingen of andere activiteiten. Een halve verdieping hoger ligt op een platform een dubbele kantooruimte, vanwaar je een weids panorama over de leeszaal krijgt – een goede oplossing voor het niveauverschil tussen het oude gebouw en de nieuwe extensie achteraan. Daar liggen dan de nodige geacclimatiseerde depotruimtes met compactusrekken voor boeken en archiefmaterialen.

Michiel Riedijk van Neutelings Riedijk Architecten vertrok van het concept 'verzameling' om de architectuur van een bibliotheekruimte te onderzoeken. Hij gaf voorbeelden van historische beeldvorming van een bibliotheek en beklemtoonde dat vooral in de 18de eeuw de bibliotheek werd voorgesteld als een open plein, een plaats van debat, omringd door verdiepingen van boekenrekken die letterlijk en figuurlijk het debat ondersteunen. Heeft een verzameling, i.c. een bibliotheekcollectie, nog een plaats nodig in deze tijden van elektronische informatie? Het antwoord is volgens Riedijk een volmondig ja, getuige twee realisaties van het architectenbureau. Zowel voor het nieuwe stadhuis van Deventer als voor het Instituut voor Beeld en Geluid in Hilversum ontwierpen de architecten een gebouw opgetrokken rond een centrale holte die als plaats voor ontmoeting fungeert. De bibliotheek en het archief beslaan meerdere verdiepingen, als een soort boekenberg op verschillende niveaus die de andere functies van de instelling moet ondersteunen. In deze architectuur is de correlatie tussen het samenbrengen van personen en van informatie heel sterk.

Als bibliothecaris van het Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam kwam **Erik van Boxtel** in 2003 terecht in een nieuwe bibliotheek, die samen met een uitbreiding van het museum werd ontworpen door de Gentse architecten Robbrecht en Daem. De spreker bracht hierover een kritisch verhaal, zowel wat betreft de ligging van de bibliotheek in de uitbreiding van het museum, als haar inrichting. De bibliotheek kreeg een prominente plek aan de straatkant, maar was moeilijk toegankelijk vanuit de entree en de rest van het museum. Los van het feit dat de leeszaal een mooie ruimte is geworden, noteerde Van Boxtel vooral heel wat praktische gebreken aan de publieke zijde van de bibliotheek en aan de kantoorruimtes. Een aantal recentere aanpassingen heeft dit gedeeltelijk verholpen. Retrospectief leerde Van Boxtel uit dit ontwerp hoe belangrijk het is om als bibliothecaris betrokken te zijn bij een projectdefinitie, om goed te plannen, en om bij de uitvoering op alle details te letten.

De lezing van **Dikkie Scipio**, architecte bij Claus en Kaan, 'Museum bibliotheek of bibliotheek museum?: de toegankelijkheid van schatten en kennis', legde de dichotomie bloot waar het bij een museumbibliotheek vaak om gaat. Wat is de plaats – en het belang – van een bibliotheek in en voor haar museum? Wat is de verhouding tussen een waardevolle kunstcollectie en de kennis ervan die in de bibliotheek verzameld ligt? Met het renovatieplan van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen als casus bekeek Scipio hoe de vraag naar uitbreiding van de tentoonstellingsruimte kan verzoend worden met de noden van een hedendaagse museumwerking. Deze heeft ruimtes nodig voor uiteenlopende bestemmingen, zoals een bibliotheek en archief, restauratieatelier, lokalen voor educatieve activiteiten en commerciële ruimtes. Voorbeelden in het buitenland tonen verschillende opties, van grote bibliotheken in en buiten het museumgebouw, tot kleine besloten bibliotheken in combinatie met publieksposten voor eerstelijns elektronische informatie. De plannen voor de transformatie van de

V.l.n.r. Katrien Vandermarliere (VAi), Dikkie Scipio (Claus en Kaan) en Erik van Boxtel (Museum Boijmans Van Beuningen). Foto: Francis Vlieghe.

museumbibliotheek in Antwerpen staan nog in de kinderschoenen. Om tot een ontwerp te komen, moet een architect rekening houden met de gebruikersvereisten, de technische mogelijkheden en de verzoening tussen de verschillende noden binnen het museum, beklemtoonde Scipio. Ze spoorde bibliothecarissen dan ook aan om hun ervaringen op het vlak van ruimtegebruik in de bibliotheek met architecten te delen.

In de slotdiscussie onder leiding van Katrien Vandermarliere, directeur van het Vlaams Architectuurinstituut, kwam als belangrijkste conclusie naar voor dat de keuze voor een bepaald bibliotheekontwerp – met zijn specifieke locatie, architectuur en inrichting – een beleidskwestie is, die slechts kan slagen wanneer van bij het begin alle betrokken partijen – architect, opdrachtgever én bibliothecaris – overleggen. Het plannen, ontwerpen, uitvoeren en opvolgen van een bouwproces is immers een complexe zaak, die alleen door middel van goede afspraken tot een goed einde kan worden gebracht. Het is de verantwoordelijkheid van de bibliothecaris om een plan met eisenpakket bij zijn overste in te dienen en ervoor te ijveren om het ontstaan van het architecturale ontwerp van de bibliotheek van nabij op te volgen. Investeren in duidelijke communicatie tussen de bibliothecaris en de architect is dus een wezenlijk onderdeel van het planningsproces. De visie van de architect moet immers worden aangevuld met de toekomstvisie van de kunstbibliothecaris. Het staat buiten kijf dat naast het aanbieden van digitale informatiebronnen, het een fundamentele taak van een kunstbibliotheek blijft om haar specifieke en waardevolle collecties te bewaren en te ontsluiten. Digitalisering en full text ontsluiting van bepaalde deelcollecties maken daar vandaag onmiskenbaar deel van uit, omdat zij ook het doelpubliek en het toekomstige gebruik van de bibliotheek mee gaan bepalen. Aan elk geslaagd bibliotheekontwerp gaat dus een goede beleidsplanning vooraf.

Tot slot merken we nog op dat de organisatoren van deze studiedag aan iedereen een informatieve leeslijst met bibliografie over de architectuur van (kunst)bibliotheken meegaven. Karen Latimers verblijf in Antwerpen vormde ook de aanleiding voor een interview, dat in een volgend nummer van *Bibliotheek- & archiefgids* verschijnt.

Ingrid De Pourcq, bibliothecaris KMSK Antwerpen
ingrid.depourcq@kmska.be

Sofie De Caigny, coördinator CVAA van het Vlaams Architectuurinstituut (VAi), sofie.decaigny@vai.be